

สาบ และข้อเสนอนะ

ตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยลดลงเป็นอย่างมาก และมีแนวโน้มจะลดลงต่อไปอีกในอนาคต สภาพการณ์ในปัจจุบันสังคมไทยได้รับผลกระทบจากปัญหาด้านสภาพแวดล้อมมากขึ้นเป็นลำดับ ด้วยเหตุที่ป่าไม้มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอื่น จึงทำให้หลายฝ่ายต่างเรียกร้องให้ภาครัฐและเอกชนรีบเข้ามาแก้ปัญหาป่าไม้อย่างเร่งด่วน ปัจจุบันรัฐบาลและเอกชนต่างพยายามแสวงหาวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา ทุกฝ่ายเริ่มให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้ามาแก้ปัญหาดังกล่าวมากขึ้นเป็นลำดับ โครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าเป็นโครงการหนึ่งของรัฐบาลที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหา มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรทั่วประเทศปลูกไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ ในรูปสวนป่าในที่ดินของตนเองมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ โดยคาดหวังว่าเมื่อเกษตรกรปลูกป่าตามโครงการฯ ดังกล่าวแล้ว จะช่วยแก้ปัญหาความขาดแคลนไม้ภายในประเทศ และช่วยให้สภาพแวดล้อมดีขึ้น กรมป่าไม้ได้มอบหมายให้สำนักงานป่าไม้จังหวัดทั่วประเทศ เป็นผู้ดำเนินการส่งเสริมตามโครงการฯ โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายเป็นรายจังหวัด การส่งเสริมตามโครงการฯ จะสนับสนุนด้านเงินทุนและให้คำแนะนำในด้านเทคนิคการปลูกและบำรุงรักษาต้นไม้แก่เกษตรกรตลอดระยะเวลา 5 ปี

จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการส่งเสริมเกษตรกรตามโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า พื้นที่เป้าหมายดำเนินการในปี พ.ศ. 2537 มีเนื้อที่ 16,000 ไร่ สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่นได้มอบหมายให้ป่าไม้อำเภอท้องที่ดำเนินการประชาสัมพันธ์เผยแพร่โครงการฯ และรับคำขอจากเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ มีเกษตรกรส่วนหนึ่งได้ยื่นความจำนงเข้าร่วมโครงการฯ ในปีเริ่มต้นโครงการฯ แล้ว แต่ก็มีเกษตรกรบางรายยังไม่ได้เข้าร่วมโครงการ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทราบกระบวนการประชาสัมพันธ์โครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของเจ้าหน้าที่รัฐไปสู่เกษตรกรเป้าหมายว่า มีวิธีการติดต่อสื่อสารอย่างไร ผลที่เกิดขึ้นมีอย่างไรบ้าง เมื่อเกษตรกรได้รับทราบโครงการฯ แล้วมีความคิดเห็นต่อโครงการฯ น้อย่างไร แล้วนำตัวแปรระดับความคิดเห็นไปศึกษาร่วมกับปัจจัยอื่นที่คาดว่าจะมีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า ได้แก่ ปัจจัยด้านประชากรและ

สังคม ประกอบด้วยตัวแปร อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคม การได้รับอบรม ปัจจัยด้านจิตวิทยา ได้แก่ ระดับความคิดเห็น บุคลิกภาพ แรงจูงใจ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ต่อปี ขนาดที่ดินถือครอง การใช้ประโยชน์จากไม้ แรงงานในครัวเรือน ปัจจัยทางด้านสื่อสาร ได้แก่ ช่องทางข่าวสาร ความถี่ในการรับข่าวสาร ความถูกต้องของข่าวสาร และปัจจัยทางด้านนวัตกรรม ได้แก่ ประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ และความสอดคล้องกับอาชีพ ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษา จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเชิงวิชาการ การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ และการกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรต่อไป

5.1 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษากระบวนการประชาสัมพันธ์การนำโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของเจ้าหน้าที่รัฐไปสู่เกษตรกรเป้าหมาย
- 2) เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า
- 3) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่น

5.2 แนวคิด ทฤษฎี ที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษครั้งนี้ได้ใช้แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับแนวคิดมนุษยนิเวศ แนวคิดเรื่องวนศาสตร์ชุมชน แนวคิดเรื่องการติดต่อสื่อสาร การประชาสัมพันธ์ แนวคิดการแพร่กระจายนวัตกรรม แนวคิดการยอมรับนวัตกรรม แนวคิดเรื่องกระบวนการยอมรับ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน แนวคิดเรื่องแรงจูงใจ แนวคิดเรื่องความคิดเห็น และแนวคิดการมีส่วนร่วม เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา

5.3 วิธีการวิจัย

- 1) ประชากรเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่งเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า มีจำนวน 221 ราย กลุ่มที่สอง เกษตรกรที่ไม่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า มีจำนวน 122 ราย และกลุ่มที่สาม มีจำนวน 17 ราย แยกเป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้จังหวัด 2 ราย เจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้อำเภอ 3 ราย กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน 6 ราย และผู้นำเกษตรกร 6 ราย

2) การเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้คือ แนวทางการสัมภาษณ์ และการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์

3) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การบรรยายเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อวิเคราะห์เนื้อหา ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS PC+ (Statistical Package for the Social Science) โดยใช้ค่าสถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าฐานนิยม และค่า chi-square

5.4 ผลการวิจัย

5.4.1 กระบวนการประชาสัมพันธ์โครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของจังหวัดขอนแก่น

สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น ได้รับมอบหมายจากกรมป่าไม้ให้ดำเนินการส่งเสริมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 โครงการฯ นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกษตรกรปลูกต้นไม้ในที่ดินของตนเอง โดยรัฐให้เงินช่วยเหลือด้านเงินทุน และให้คำแนะนำเทคนิคการปลูกและบำรุงต้นไม้ให้แก่เกษตรกร สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่นได้ประชาสัมพันธ์โครงการฯ และเชิญชวนให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ โดยผ่านระบบข่ายงานของรัฐ จากระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ไปถึงเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น กระบวนการดำเนินงานประชาสัมพันธ์โครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของจังหวัดขอนแก่นแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

1) ระดับจังหวัด สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่นได้วางแผนและดำเนินการประชาสัมพันธ์โครงการฯ ออกเป็น 2 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 การประชาสัมพันธ์ผ่านระบบสายงานภายใน กระบวนการประชาสัมพันธ์ผ่านระบบสายงานภายใน สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่นได้ประชุมข้าราชการสำนักงานป่าไม้จังหวัด และป่าไม้อำเภอเพื่อมอบหมายให้ป่าไม้อำเภอดำเนินการส่งเสริมและประชาสัมพันธ์โครงการฯ ให้เกษตรกรในหมู่บ้านทราบ และชักชวนให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการ ให้มากที่สุดวิธีการดำเนินงานถือปฏิบัติตามแบบปฏิบัติของทางราชการคือ ส่งประกาศจังหวัดขอนแก่นถึงนายอำเภอท้องที่เชิญชวนเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ และรูปแบบที่ 2 การประชาสัมพันธ์ผ่านระบบสายงานภายนอก รูปแบบนี้สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่นดำเนินการเอง โดยแจ้งข่าวผ่านสื่อมวลชนของรัฐและ เอกชนให้เกษตรกรจังหวัดขอนแก่นรู้จักและเข้าใจเนื้อหาโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าอย่างกว้าง ๆ แต่ให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ กิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่ ส่งประกาศจังหวัดผ่านสื่อมวลชนในจังหวัดขอนแก่นเผยแพร่ข่าวสาร สื่อ

มวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และการจัดนิทรรศการเผยแพร่โครงการ ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรรับทราบข่าวโครงการผ่านสื่อมวลชนจากสื่อโทรทัศน์ ร้อยละ 33.4 สื่อวิทยุ ร้อยละ 11.7 หนังสือพิมพ์ ร้อยละ 2.9 และการจัดนิทรรศการ ร้อยละ 1.5 นอกจากนี้ มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อบุคคลผ่านเกษตรกรที่มาเข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรของสำนักงาน ป่าไม้จังหวัด และการตอบข้อซักถามผ่านทางโทรศัพท์

2) ระดับอำเภอ ป่าไม้อำเภอทำหน้าที่ดำเนินการประชาสัมพันธ์โครงการฯ แบ่งตามกลุ่มเป้าหมายได้เป็น 2 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 การประชาสัมพันธ์ผ่านระบบสายงานภายในผ่าน กำนันและผู้ใหญ่บ้าน วิธีดำเนินงานคือ การแจ้งข่าวในการประชุมประจำเดือนของอำเภอ และส่งประกาศของจังหวัดและอำเภอ ไปติดที่ทำการตำบลและหมู่บ้าน โดยมอบหมายให้ผู้ใหญ่บ้านไปถ่ายทอดข่าวและเชิญชวนเกษตรกรในหมู่บ้านเข้าร่วมโครงการอีกทอดหนึ่ง รูปแบบที่ 2 การประชาสัมพันธ์แบบออกเยี่ยมหมู่บ้าน วิธีดำเนินงานคือ เจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอออกไปแจ้งข่าวสารตามหมู่บ้านเพื่อเชิญชวนเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ โดยมีหน่วยส่งเสริมและประชาสัมพันธ์เคลื่อนที่สนับสนุนเป็นครั้งคราว ผลจากการศึกษาพบว่า เกษตรกรได้รับข่าวสารประเภทสื่อบุคคลจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอร้อยละ 18.1

3) ระดับตำบลและหมู่บ้าน กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ไปสู่เกษตรกรในระดับตำบลและหมู่บ้าน การดำเนินงานแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 การประชาสัมพันธ์ผ่านสภาตำบล วิธีดำเนินงาน ได้แก่ การประชุมสภาตำบลเพื่อแจ้งเนื้อหาทั่วไปของโครงการฯ วิธีการเข้าร่วมโครงการฯ และให้ผู้ใหญ่บ้านเชิญชวนเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ ตามประกาศจังหวัดและอำเภอ โดยมอบให้ผู้ใหญ่บ้านนำโครงการฯ ไปถ่ายทอดให้เกษตรกรของตนทราบ พร้อมกับได้นำประกาศจังหวัดและอำเภอติดไว้ที่ทำการสภาตำบล รูปแบบที่ 2 การประชาสัมพันธ์ผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน วิธีดำเนินงานคือ การประกาศข่าวผ่านหอกระจายข่าวและการบอกข่าวผ่านกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มญาติและกลุ่มเกษตรกรทั่วไป เนื้อหาข่าวสารที่แจ้งให้ทราบเน้นหลักเกณฑ์ วิธีการเข้าร่วมโครงการ และการเชิญชวนเข้าร่วมโครงการฯ มีเกษตรกรรับทราบข่าวสารโครงการฯ ผ่านสื่อบุคคลจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 60.9

ผลการประชาสัมพันธ์

เกษตรกรได้รับทราบโครงการฯ จากผู้ส่งสารคือ จากสื่อบุคคล ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอ ผู้เข้ารับการอบรมและสื่อมวลชน ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิทรรศการ โทรศัพท์ ข่าวสารที่ได้รับเป็นเรื่องเนื้อหาโครงการโดยทั่ว ๆ ไป และการเชิญชวนเข้าร่วมโครงการฯ รายละเอียดเงื่อนไขการเข้าร่วมโครงการฯ ได้รับทราบจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมากที่สุด รองลงมาได้รับทราบจากป่าไม้อำเภอ

ในระยะเริ่มต้นโครงการฯ เกษตรกรไม่ค่อยมั่นใจในโครงการฯ เนื่องจากไม่ทราบเหตุผลว่าทำไมโครงการนี้จึงให้เงินช่วยเหลือโดยไม่เรียกคืน เกษตรกรกลัวว่าเมื่อต้นไม้ที่ปลูกโตแล้วรัฐจะยึดที่ดินคืน และไม่มั่นใจว่าไม้จะเป็นกรรมสิทธิ์ของตัวเองหรือไม่ ป่าไม้อำเภอได้ออกตระเวนเยี่ยมตามหมู่บ้าน เพื่อตอบข้อสงสัยและยืนยันความเป็นไปได้ของโครงการฯ กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและ เกษตรกร

เมื่อมีการปรับปรุงเนื้อหาโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าเพิ่มเติมในภายหลัง ป่าไม้อำเภอได้แจ้งข่าวสารผ่านกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในที่ประชุมประจำเดือนเพื่อนำไปบอกข่าวถึงเกษตรกร และเดินทางไปบอกข่าว ให้เกษตรกรในหมู่บ้านได้ทราบ

เกษตรกรแจ้งปัญหา และความต้องการให้ทางราชการช่วยเหลือ เรื่องการจัดหากล้าไม้แหล่งจำหน่ายกล้าไม้ ช่วยสนับสนุนเกษตรกรให้ตั้งกลุ่มเกษตรกรปลูกป่าเพื่อช่วยเหลือด้านความรู้ และเทคนิคกันเองระหว่างสมาชิก วิธีการแจ้งข่าวคือ บอกผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ป่าไม้อำเภอ และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้จังหวัด

5.4.2 ระดับความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า

1) ลักษณะทั่วไปของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างจังหวัดขอนแก่น

เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 63.6 มีอายุเฉลี่ย 48.8 ปี มีระดับการศึกษาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ร้อยละ 76.4 เป็นสมาชิกกลุ่ม ร้อยละ 79.3 ประเภทกลุ่มที่เป็นสมาชิกมากที่สุดคือ กลุ่ม ธ.ก.ส. ร้อยละ 52.8 ได้เข้ารับการอบรม ร้อยละ 63.6 ส่วนใหญ่เข้ารับการอบรมเฉลี่ย 1 ครั้ง มีรายได้เฉลี่ย 53,289 บาทต่อปี มีที่ดินถือครองเฉลี่ย 38.54 ไร่ มีระดับการใช้ประโยชน์จากไม้มาก มีแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3 คน มีบุคลิกภาพเป็นแบบเปิดเผย ร้อยละ 60.5 การได้รับข่าวสารโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า เกษตรกรได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชน ร้อยละ 17.5 จากสื่อบุคคล ร้อยละ 54.8 ได้รับจากสื่อทั้งสองประเภท ร้อยละ 32.1 สื่อมวลชนที่ได้รับมากที่สุดคือ โทรทัศน์ ร้อยละ 33.4 รองลงมาได้รับจากวิทยุ ร้อยละ 11.7 สื่อบุคคลที่ได้รับมากที่สุดคือ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ร้อยละ 60.9 เจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอ ร้อยละ 18.1 ความถี่ที่ได้รับข่าวสาร 2 ครั้งต่อเดือน

2) ระดับความคิดเห็นของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่นที่มีต่อโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรจังหวัดขอนแก่นที่เห็นด้วยกับโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่ามากที่สุด ได้แก่ เกษตรกรกลุ่มที่มีอายุ 49-91 ปี (ร้อยละ 58.8) ระดับการศึกษา จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 (ร้อยละ 65.6) เข้าเป็นสมาชิกจำนวน 1 กลุ่ม (ร้อยละ 59.9) ได้เข้ารับการอบรมมากกว่า 6 ครั้งขึ้นไป (ร้อยละ 59.6) มีบุคลิกภาพแบบเปิดเผย (ร้อยละ 65.9) มีรายได้ต่อปีระหว่าง 33,001-66,000 บาท (ร้อยละ 66.1) มีขนาดที่ดินถือครอง 41-771 ไร่ (ร้อยละ 60.6) มีระดับการใช้ประโยชน์จากไม้ มาก (ร้อยละ 59.8) และมีแรงงานในครัวเรือนมากกว่า 3 คนขึ้นไป (ร้อยละ 59.0)

3) การเข้าร่วมโครงการฯ จำนวนตามระดับความคิดเห็นที่มีต่อเงื่อนไขของโครงการฯ เกษตรกรจังหวัดขอนแก่นที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าเห็นด้วยกับเนื้อหาของโครงการฯ ในประเด็นต่าง ๆ รวม 4 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นพื้นที่เป้าหมายและระยะเวลาดำเนินงาน ร้อยละ 78.4 ประเด็นวิธีการดำเนินการร้อยละ 67.6 ประเด็นหลักเกณฑ์การจ่ายเงินกองทุนปลูกป่า ร้อยละ 72.0 ประเด็นหน่วยงานรับผิดชอบและรายละเอียดการเบิกจ่าย ร้อยละ 71.1 ส่วนรับประเด็นที่เกษตรกรที่ไม่เห็นด้วยมี 2 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นหลักการผลิตผล และวัตถุประสงค์ มีร้อยละ 67.0 และประเด็นการส่งเสริม การติดตามผล และความคิดเห็นอื่น ๆ ร้อยละ 65.9

5.4.3 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของจังหวัดขอนแก่น มีดังนี้

1) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า มีจำนวน 8 ตัวแปร ได้แก่ ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคม ระดับความคิดเห็น บุคลิกภาพ ขนาดที่ดินถือครอง ช่องทางข่าวสาร ความถูกต้องของข่าวสาร และประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ

2) ปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า มีจำนวน 8 ตัวแปร ได้แก่ อายุ การได้รับการอบรม แรงจูงใจ รายได้ การใช้ประโยชน์จากไม้ แรงงานในครัวเรือน ความถี่ในการรับข่าวสาร และความสอดคล้องกับอาชีพ

5.5 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะบางประการซึ่งอาจจะนำไปเป็นประโยชน์ในการพัฒนาและปรับปรุงโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าให้เหมาะสมในโอกาสต่อไป ดังนี้

1. จากผลการศึกษาปัจจัยประชากรและสังคม พบว่า ระดับการศึกษาของเกษตรกร มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า ดังนั้นในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ให้ประสบผลสำเร็จจะต้องได้รับการพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาศึกษาของเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดนโยบายด้านการศึกษา ควรให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ควบคู่ไปด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มเดียว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่ม ธ.ก.ส. ให้ความสนใจกับการเข้าร่วมมากที่สุด แสดงว่า เกษตรกรมีข้อจำกัดเกี่ยวกับเงินทุนในการประกอบอาชีพ ดังนั้นในการกำหนดนโยบายส่งเสริมโครงการต่อไป ควรพิจารณากำหนดมาตรการที่เหมาะสมเพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรต่อเนื่องไปอีก เนื่องจากเมื่อสิ้นสุดโครงการแล้วเกษตรกรอาจมีแนวโน้มที่จะล้มเลิกโครงการฯ ในโอกาสต่อไป

2. จากผลการศึกษาปัจจัยจิตวิทยา พบว่า ระดับความคิดเห็นและบุคลิกภาพ มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการฯ แสดงว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีบุคลิกภาพเปิดเผย เห็นด้วยกับโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าที่รัฐให้การส่งเสริมในขณะนี้ แต่เนื่องจากคุณลักษณะเฉพาะตัวของเกษตรกรที่เปิดเผยมักจะตัดสินใจได้เร็ว และชอบการเปลี่ยนแปลง และความคิดเห็นเป็นพื้นฐานทางอารมณ์ ซึ่งจะมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงได้ง่าย ดังนั้นการปรับปรุงโครงการฯ ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรอยู่เสมอ จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการส่งเสริมตามโครงการฯ นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการให้อำนาจเจ้าหน้าที่ในการสั่งทำลายต้นไม้ที่เกิดโรคแมลงทำลาย ควรจะได้มีการกำหนดมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรให้ชัดเจนด้วย นอกจากนี้ควรจะได้มีการฝึกอบรมเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ แล้วให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการฯ เพื่อจะได้หล่อหลอมความคิดและพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อโครงการฯ ตลอดไป

3. จากผลการศึกษา พบว่า ขนาดที่ดินถือครองของเกษตรกรมีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการฯ และพบว่า เกษตรกรที่มีที่ดินถือครองขนาดใหญ่จะเข้าร่วมโครงการฯ มากที่สุด ดังนั้นรัฐจึงควรสร้างระบบแรงจูงใจให้ผู้มีขนาดที่ดินถือครองขนาดใหญ่เข้าร่วมโครงการฯ ให้มากขึ้น เช่น กำหนดนโยบายด้านลดหย่อนภาษี การให้สิทธิพิเศษด้านสินเชื่อ เพื่อส่งเสริมเกษตรกรกลุ่มนี้ให้เข้าร่วมโครงการฯ มากยิ่งขึ้น

4. ในส่วนที่เป็นปัจจัยด้านการสื่อสาร พบว่า สื่อมวลชนและสื่อบุคคล และความถูกต้องของข่าวสาร มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการฯ ดังนั้นในการส่งเสริมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกปาล์วจึงควรให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องให้ข่าวสารโครงการฯ แก่เกษตรกรที่ชัดเจน สื่อมวลชน ได้แก่ โทรทัศน์ และวิทยุ รวมทั้งการฝึกอบรมพัฒนาบุคคลากร ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมปาล์มน้ำมัน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จึงควรได้รับการปรับปรุงประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นควบคู่ไป พร้อมกับการดำเนินการส่งเสริมโครงการฯ

5. รัฐและองค์กรเอกชนควรกำหนดแนวทาง และมาตรการเสริมสำหรับการส่งเสริมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกปาล์อย่างต่อเนื่องต่อไป เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรว่าโครงการฯ นี้จะไม่ล้มเลิกในภายหลัง เนื่องจากผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ในการปลูกเพื่อใช้สอยส่วนตัว และเพื่อขาย ดังนั้นแนวทางและมาตรการเสริมควรจะเน้นในเรื่องการชื้อประโยชน์จากไม้ และการจัดการสวนปาล์ในเชิงพาณิชย์ เพื่อรองรับวัตถุประสงค์ในการปลูกต้นไม้ดังกล่าวของเกษตรกรในอนาคต

6. รัฐควรให้การสนับสนุนและปรับปรุงระบบการส่งเสริมตามโครงการฯให้เกิดความคล่องตัวเอื้ออำนวยในการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกปาล์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ จากผลการศึกษา พบว่า มีข้อจำกัดด้านปัจจัยที่สนับสนุนการปฏิบัติงานอีกมาก จึงควรให้การสนับสนุนงบประมาณ ยานพาหนะ และเพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่ส่งเสริมปาล์ให้เพียงพอ ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ยังพบว่าในระดับอำเภอยังขาดข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ไม้และแหล่งจำหน่ายกล้าไม้เพื่อให้บริการแก่เกษตรกร ดังนั้นจึงควรกำหนดเป็นนโยบายให้แต่ละอำเภอจัดทำข้อมูลพันธุ์ไม้ประจำอำเภอทุกแห่ง นอกจากนี้ควรเสริมสร้างและพัฒนาบุคลากรที่ทำหน้าที่ส่งเสริม ซึ่งรวมทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีบทบาทในการชักนำเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ มากที่สุดเพื่อให้บุคลากรดังกล่าวดำเนินการส่งเสริมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การฝึกอบรม การให้ความรู้เพิ่มเติม

7. ควรให้ความสำคัญในการสนับสนุนเกษตรกรในท้องถิ่น ได้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรได้ร่วมมือและช่วยเหลือกันบริหารและจัดการงานสวนปาล์ของตนเองภายในกลุ่ม ซึ่งจากการศึกษา พบว่า เกษตรกรเข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่ยังขาดความรู้และประสบการณ์ด้านการปลูกสวนปาล์ มีปัญหาอุปสรรคในการจัดหากล้าไม้ การดูแลรักษาสวนปาล์ และการป้องกันโรคแมลง จึงต้องการให้รัฐและเอกชนสนับสนุนในการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรในโอกาสต่อไป

8. รัฐควรสนับสนุนและช่วยเหลือเกษตรกรในการจัดตั้งเรือนเพาะชำกล้าไม้ โดยพิจารณาช่วยเหลือในด้านทุนและเทคนิคแก่เกษตรกรที่ปลูกในโครงการเพื่อส่งเสริมเกษตรกร ได้พึ่งตนเองในการจัดหากกล้าไม้ปลูก จากผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรมีข้อหาและอุปสรรคในการจัดหากกล้าไม้เป็นอย่างมาก ซึ่งรวมถึงชนิดพันธุ์ไม้ที่เกษตรกรต้องการ และขนาดกล้าไม้ที่เหมาะสมในการปลูก ในการสนับสนุนและช่วยเหลือเกษตรกรดังกล่าว ควรพิจารณาเรื่องความสะดวกในการขนส่ง และสถานที่ผลิตกล้าไม้ควรอยู่ใกล้พื้นที่ปลูกของเกษตรกรให้มากที่สุด

9. ควรมีการปรับปรุงโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าให้มีความเหมาะสม และเกิดความคล่องตัวในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ โดยปรับปรุงระเบียบและขั้นตอนต่าง ๆ ให้น้อยลง ซึ่งอาจมอบอำนาจให้เจ้าหน้าที่ระดับพื้นที่มีอำนาจในการตัดสินใจดำเนินการได้เองในบางขั้นตอน เช่น การขึ้นทะเบียนรับเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ แต่ทั้งนี้ควรมีการกำหนดมาตรการควบคุมที่เหมาะสมควบคู่กันไปด้วย นอกจากนี้การกำหนดขนาดเนื้อที่ที่จะขอรับส่งเสริม ควรได้รับการปรับปรุงให้มากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรที่มีที่ดินถือครองขนาดใหญ่ได้ปลูกสวนป่ามากยิ่งขึ้น ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเบิกจ่ายเงิน จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรบางรายประสบปัญหา ไม่มีเงินทุนดำเนินการล่วงหน้า ผู้ศึกษามีความเห็นว่าการปรับปรุงระเบียบเพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรสามารถยืมเงินบางส่วนไปดำเนินการได้ เพื่อผ่อนคลายความเดือนร้อนให้แก่เกษตรกรผู้มีรายได้น้อย โดยกำหนดมาตรการและวิธีการควบคุมที่เหมาะสม นอกจากนี้ควรได้มีการกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายในการปลูกป่าให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป เพื่อเป็นการจูงใจให้เกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการให้มากยิ่งขึ้น

5.6 ข้อเสนอแนะด้านการปฏิบัติงาน

จากผลการศึกษา เรื่องการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่น ในครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะด้านการปฏิบัติงานสำหรับเจ้าหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. จากผลการศึกษา กระบวนการประชาสัมพันธ์และปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสารในครั้งนี้นี้พบว่า บทบาทของเจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอและกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีส่วนผลักดันในการชักจูงเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ เป็นอย่างมาก ดังนั้น ในการดำเนินงานโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ จึงขึ้นอยู่กับกลยุทธ์ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้และผู้นำหมู่บ้านที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การเข้าร่วมโครงการของเกษตรกรในขณะนี้ไม่ได้หมายความว่าเกษตรกรจะยอมรับโครงการฯ นี้ตลอดไปดังนั้นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจึงควรมีบทบาทในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ และให้การส่งเสริมแก่เกษตรกรอย่างใกล้ชิดตลอดเวลาจนกว่าเกษตรกรจะยอมรับโครงการฯ นั้นบนพื้นฐานความสมัครใจตลอดไป

2. จากการศึกษาระดับความคิดเห็น พบว่า เกษตรกรที่เห็นด้วยกับโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกปาล์มมากที่สุดคือ เกษตรกรที่มีอายุมาก มีระดับการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 1-6 เป็นสมาชิก 1 กลุ่ม มีบุคลิกภาพแบบเปิดเผย รายได้ปานกลาง (33,001-66,000 บาท/ปี) และรายได้ต่ำ (1,000-33,000 บาท/ปี) มีที่ดินตั้งแต่ 41 ไร่ขึ้นไป และมีแรงงานในครัวเรือนมากตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป ดังนั้นเกษตรกรกลุ่มนี้จึงมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมโครงการฯ มากที่สุด ในการพิจารณาเลือกกลุ่มเกษตรกรเป้าหมาย สำหรับการส่งเสริมโครงการฯ นี้ ในปีต่อ ๆ ไปควรพิจารณาให้ความสำคัญในการส่งเสริมกับเกษตรกรที่มีคุณลักษณะดังกล่าวเป็นอันดับแรก นอกจากนี้ในการเลือกหมู่บ้านเป้าหมายในการส่งเสริมควรเริ่มต้นจากหมู่บ้านเป้าหมายที่เคยมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการแล้ว เนื่องจากผลจากการศึกษาพบว่า เกษตรกรกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการแล้ว และกลุ่มที่ยังไม่เข้าร่วมแต่ยังรอดูท่าทีในปีแรก มีแนวโน้มจะขอเข้าร่วมโครงการฯ อีกเป็นจำนวนมากซึ่งรวมทั้งเกษตรกร หมู่บ้านใกล้เคียงที่ยังไม่เคยเข้าร่วมโครงการฯ โดยใช้หมู่บ้านที่มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ แล้วเป็นศูนย์กลางขยายผลการส่งเสริมไปสู่เกษตรกรเป้าหมายกลุ่มอื่น ๆ

3. โครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกปาล์มเป็นโครงการที่เกิดขึ้นใหม่ เกษตรกรส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในด้านการจัดการสวนปาล์มค่อนข้างน้อย ความสำเร็จในการปลูกและบำรุงสวนปาล์มนอกจากขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านเทคนิคในการปลูกและบำรุงรักษาแล้ว ปัจจัยภายนอก ได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศ ฤดูกาลที่เหมาะสม การป้องกันไฟฟ้า และป้องกันโรคแมลง ก็นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของการปลูกสวนปาล์ม ดังนั้นการส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมและดูงานสวนปาล์ม จึงเป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมสร้างความรู้และประสบการณ์ให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ แล้วได้เป็นอย่างดี

4. จากผลการศึกษา พบว่า แม้เกษตรกรส่วนใหญ่จะไม่เห็นด้วยกับเนื้อหาประเด็นหลัก การเหตุผล วัตถุประสงค์โครงการฯ และประเด็นการส่งเสริม การติดตามผลและความคิดเห็นอื่น ๆ แต่เกษตรกรเหล่านั้นก็ยังเข้าร่วมโครงการฯ เป็นจำนวนมาก แสดงว่าเนื้อหาทั้ง 2 ประเด็นเกษตรกรไม่ถือว่าเป็นปัญหาสำหรับการเข้าร่วมโครงการฯ มากนัก หากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมปาล์มรวมทั้งผู้นำหมู่บ้านสามารถประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับเกษตรกรทั้ง 2 ประเด็นดังกล่าวอย่างชัดเจนแล้วก็น่าเชื่อได้ว่าจะมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ เพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก

5. ในส่วนของเนื้อหาประเด็นที่เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นด้วยจำนวน 4 ประเด็น ได้แก่ พื้นที่เป้าหมายและระยะเวลาดำเนินการ ประเด็นวิธีการดำเนินการ ประเด็นหลักเกณฑ์การจ่ายเงินกองทุนปลูกปาล์ม และประเด็นหน่วยงานรับผิดชอบ และระเบียบการเบิกจ่ายเงิน แสดงว่า

เกษตรกรที่เห็นด้วยส่วนใหญ่มีแนวโน้มจะเข้าร่วมโครงการฯ อยู่แล้ว หากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมปาล์มน้ำมันและผู้นำหมู่บ้านสามารถประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับเกษตรกรได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อาจคาดหมายได้ว่าจะมีเกษตรกรกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยจะขอเข้าร่วมโครงการฯ เพิ่มมากขึ้นอีก

6. ในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมควรสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เช่น การเพาะชำกล้าไม้ การบำรุงรักษาต้นไม้ การดูแลไฟฟ้า การป้องกันและกำจัดศัตรูพืช จะช่วยแบ่งเบาภาระงานส่งเสริมให้กับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมปาล์มน้ำมันได้เป็นอย่างมาก

7. ในด้านการประชาสัมพันธ์ถ่ายทอดข่าวสารโครงการฯ เพื่อขยายผลไปสู่เกษตรกรนอกหมู่บ้านเป้าหมายเดิม ควรให้ความสำคัญกับบทบาทของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน จากผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรได้รับข่าวสารและการชักชวนจากบุคคลดังกล่าวมากที่สุด ดังนั้นก่อนที่จะดำเนินงานส่งเสริมโครงการหมู่บ้านเป้าหมายใด ควรจะได้มีการถ่ายทอดข่าวสารที่ถูกต้องและชัดเจนให้กับบุคคลดังกล่าว โดยเน้นเนื้อหาหลักการ เหตุผล วัตถุประสงค์โครงการฯ และรายละเอียดโครงการฯ พร้อมทั้งจัดทำเอกสารคู่มือแนะนำโครงการฯ ให้กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อนำไปถ่ายทอดให้เกษตรกรได้รับทราบอย่างถูกต้องและชัดเจน

8. ในด้านการดำเนินงานส่งเสริมตามโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกปาล์มน้ำมัน ควรที่จะได้มีการติดตามและประเมินผลการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ตลอดระยะเวลาที่กำลังดำเนินการส่งเสริมโครงการฯ เพื่อที่จะได้นำข้อมูลไปเป็นประโยชน์ในการแก้ไขและปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและบรรลุผลตามวัตถุประสงค์โครงการที่วางไว้ รวมทั้งเป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์โครงการให้บุคคลทั่วไปได้รับทราบความสำเร็จของโครงการต่อไป

5.7 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากผลการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษากระบวนการประชาสัมพันธ์โครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกปาล์มน้ำมันโดยเน้นบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐ ระดับความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อโครงการฯ นี้ และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการฯ ของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่น เนื่องจากโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกปาล์มน้ำมันเป็นนโยบายที่รัฐมีเป้าหมายจะดำเนินงานส่งเสริมอีกในปีต่อ ๆ ไป ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไป ควรจะได้รับความสนใจคือ

1. การพัฒนาองค์ความรู้ทางสังคมวิทยา ผลจากการศึกษา พบว่า มีข้อค้นพบบางประการ ไม่สอดคล้องกับสมมติฐาน แนวคิด และทฤษฎีที่ได้มีการศึกษาไว้ เช่น ตัวแปรแรงจูงใจ จากข้อค้นพบในการศึกษาค้างนี้ พบว่า แรงจูงใจไม่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้การวัดตัวแปรใช้การประเมินค่าผลประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการฯ ด้านทุนและด้านการส่งเสริมเท่านั้น ซึ่งเป็นการมองแต่เฉพาะปัจจัยผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยแรงจูงใจภายนอก จึงอาจไม่มีความสมบูรณ์ตามความหมายแรงจูงใจ ซึ่งจะใช้อธิบายพฤติกรรมเชิงจิตวิทยาไม่ได้ ดังนั้นในการศึกษาค้างต่อไปจึงควรจะได้มีการศึกษาและพัฒนาตัวชี้วัดตัวแปรแรงจูงใจที่เป็นความรู้สึก เช่น ความพอใจควบคู่ไปด้วย จึงจะทำให้ผลการศึกษามีความน่าเชื่อถือได้เพิ่มขึ้น

2. ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นความพยายามที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ไม่ตามแนวคิดมนุษย์นิเวศ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านประชากรและสังคม ปัจจัยจิตวิทยา ปัจจัยเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านข่าวสาร และปัจจัยด้านนวัตกรรมเท่านั้น แต่มีข้อสังเกตจากการศึกษาในภาคสนามพบว่า บางพื้นที่มีข้อจำกัดทางกายภาพ เช่น พื้นที่ดินเค็ม พื้นที่เป็นดินทราย ปลูกพืชไม่ได้เป็นเหตุให้เกษตรกรไม่สามารถเข้าร่วมโครงการฯ ได้ แต่บางพื้นที่เกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ มาก เนื่องจากมีสภาพทางกายภาพที่เอื้ออำนวย ดังนั้นในการพัฒนาองค์ความรู้ทางสังคมวิทยา ควรจะได้มีการศึกษาปัจจัยด้านกายภาพ เช่น สภาพที่ตั้ง สภาพทางภูมิศาสตร์ ฯลฯ เข้ามาร่วมในการศึกษาค้างต่อไปด้วย เพื่อให้ได้ภาพรวมและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่การเข้าร่วมโครงการฯ ของเกษตรกรได้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3. ในด้านการวิจัยในค้างต่อไป ไม่ควรจะละเลยที่จะให้ความสนใจกับตัวแปรที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า ควรจะได้มีการศึกษาและตรวจสอบซ้ำ เพื่อให้ได้ความถูกต้อง และมีความน่าเชื่อถือได้มากยิ่งขึ้น

4. จากการที่ได้ศึกษากระบวนการประชาสัมพันธ์ โครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของจังหวัดขอนแก่น โดยมุ่งเน้นบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐเป็นประเด็นในการศึกษาแล้ว ทำให้ทราบว่าระบบติดต่อสื่อสารภายในโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าเป็นอย่างไร ผลการศึกษา พบว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารจากสื่อบุคคล ดังนั้นในการศึกษาค้างต่อไป ควรจะได้มีการศึกษาบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ผู้นำหมู่บ้าน ในการดำเนินงานส่งเสริมโครงการฯ นี้ เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการ รูปแบบและวิธีการส่งเสริมโครงการฯ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพต่อไป และนอกจากนี้ควรจะได้มีการศึกษาและทดลองการใช้สื่อที่เหมาะสมสำหรับการถ่ายทอดข่าวสารโครงการฯ ไปสู่เกษตรกรเป้าหมายให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นด้วย

5. ควรจะได้มีการศึกษาวิจัยความรู้และทัศนคติของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ที่มีต่อโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าในโอกาสต่อไป เพื่อจะได้ทราบว่าเมื่อดำเนินโครงการฯ นี้ไปแล้วเกษตรกรมีความรู้และทัศนคติอย่างไรต่อโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า เพื่อจะได้ นำผลการศึกษาไปใช้ในการพัฒนาและปรับปรุงโครงการฯ นี้ ให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรต่อไป

6. ควรจะได้มีการศึกษาเปรียบเทียบการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า - ของเกษตรกรจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเด็นเดียวกัน เพื่อนำมาเปรียบเทียบการเข้าร่วมโครงการฯ ของเกษตรกร ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อจะได้ นำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าในท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

7. สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ยังมีข้อจำกัดในการเก็บรวบรวมกลุ่มตัวอย่างให้กระจายครอบคลุมทั่วทุกอำเภอพื้นที่ศึกษา เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลาและงบประมาณ จึงควรที่จะได้ทำการศึกษาในประเด็นเดียวกันซ้ำอีกครั้งหนึ่ง โดยพยายามเก็บรวบรวมข้อมูลให้ครอบคลุมพื้นที่ทุกอำเภอและกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างให้มากขึ้น ซึ่งจะให้ได้ผลการศึกษาที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในด้านการวิจัยในโอกาสต่อไป

8. ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรให้ความสนใจกับการศึกษาเกษตรกรกลุ่มที่ยังไม่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าด้วยว่า มีเหตุผลเบื้องหลังอย่างไรในการไม่เข้าร่วมโครงการฯ ปัจจัยอะไรบ้างที่มีความสัมพันธ์กับการไม่เข้าร่วมโครงการฯ ของเกษตรกรกลุ่มนี้ เพื่อจะได้ นำผลการศึกษาไปใช้ในการปรับปรุงและแก้ไขโครงการฯ ให้เอื้ออำนวยต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ให้มากยิ่งขึ้น

9. ควรจะได้มีการศึกษาด้านการติดตามและประเมินผลงานโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าในระหว่างดำเนินงาน และภายหลังเสร็จสิ้นโครงการฯ เพื่อจะได้ทราบว่าโครงการฯ นี้ ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างไร สมควรที่จะดำเนินงานส่งเสริมโครงการฯ นี้ต่อไปอีกหรือไม่ อันจะเป็นประโยชน์ในการตัดสินใจดำเนินโครงการฯ สำหรับผู้บริหารงานและผู้ที่มีส่วนกำหนดนโยบายต่อไป
